

de la Bibliothèque Unirersitaire de Bâle [G² I 37 n. 7] in Actes du XIIe Congrès International d'Études Byzantines [Ohrid 1961] II 523). Dessen ungeachtet hat der Verfasser seine Aufgabe in eindrucksvoller Weise erfüllt und der Wissenschaft ein Buch von dauerndem Werte geschenkt. Es liegt an der recht subjektiven Natur der historischen Bewertung, wenn man gelegentlich seinen methodischen Standpunkt und seine Stellungnahme zu Problemen der juristischen Byzantinistik nicht teilen kann. Jede historische Forschung schreitet fort; eine Besprechung, die auf Einzelheiten eingeht, wäre nur angebracht, wenn sie dem Buch unmittelbar folgte. So hoffe ich, dass diese Rezension das etwas düstere Bild der byzantinischen Rechtswissenschaft, das der Verfasser vielleicht mit Recht entworfen hat, aufhellen kann.

Athen

JOHANN TRIANTAPHYLLOPOULOS

* * *

Antoinette VIRIEUX - REYMOND, **L' Epistémologie**, Paris, P.U.F., 1965
(σουλ. Initiation philosophique, σχ. 8ον, 144 σσ.

Μολονότι ἐκ πρώτης ὄψεως ἀφορᾷ εἰς ἐπίπεδον ἄσχετον πρὸς τὴν Αἰσθητικὴν, τὸ βραχὺ τοῦτο βιβλίον ἐνδιαφέρει ἀμεσώτατα τὸν αἰσθητικὸν στοχασμὸν. Χάρις εἰς τὴν σημασίαν ποὺ ἀποδίδει εἰς ὀρισμένας μορφικὰς καὶ νοητικὰς δομάς, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀναλογίαν ποὺ ἀφήνει νὰ διαφανῇ μεταξὺ αἰσθητικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐπινοητικότητος. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σσ. 3—16) εἰσάγει ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐπιστημολογίας τῆς ὁποίας παρέχει τοὺς κυριωτέρους μέχρι σήμερον δοθέντας ὀρισμούς, τοὺς διαγράφοντας καὶ τὸ πολὺπλοκον περίγραμμα τοῦ κλάδου, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου ἐξετάζει τὰς σχέσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐπιστήμης. Ἀξιόλογος λ.χ. εἶναι ἡ τοποθέτησις τῆς σ. ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς ἐπινοήσεως τῶν φανταστικῶν ἀριθμῶν δι' ὧν, κατ' αὐτὴν, «ἐξητεῖτο ἀπὸ τοὺς ἀλγεβριστὰς ὄχι μόνον ν' ἀποσπασθοῦν . . . ἀπὸ τὴν συγκεκριμένην πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ νὰ τεθοῦν ἀντιμέτωποι πρὸς αὐτοὺς τοὺτους τοὺς κανόνας τῆς ἀλγεβρικῆς συνδυαστικῆς» (σ. 13). Ἐνδιαφέρων ἐνταῦθα εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ὑπομιμνήσκεται ἡ καθαρῶς εὐρετικὴ, πέραν παντὸς συγκεκριμένου δεδομένου, ἐπιβολὴ ἐπὶ μαθηματικῶν διεργασιῶν, δομῶν ἀναντιρρήτως ὀφειλομένων εἰς νοητικὴν ἔμπνευσιν.

Τὸ δεῦτερον κεφάλαιον (σσ. 17—35) ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀμετάβλητα καὶ εἰς τὰς μορφικὰς διαρθρώσεις. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἡ σ. ὑπάγει τὰ μαθηματικὰ ἀμετάβλητα δυνάμενα νὰ προσλάβουν μορφήν ποσοτικὴν, ἀριθμητικὴν καὶ ἀσυνεχῆ (καθ' ἣν, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Bachelard, αἱ ιδιότητες καὶ αἱ δυνάμεις τείνουν ν' ἀντικατασταθοῦν δι' ἀριθμῶν οἱ ὁποῖοι αὐτομάτως τὰς προσδιορίζουν

μορφικῶς), μορφήν γεωμετρικῆς δομῆς δεσπόζουσαν ἐπὶ τῶν ἀπείρων δυνατῶν παραλλαγῶν ἐνὸς σχήματος λ.χ. Τέλος δὲ μορφήν σχετικὴν, ἐπὶ ἐπιπέδου ποσοτικῆς συγκρίσεως, καθ' ἣν, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ μεταξὺ μεταβλητῶν σχέσις παρμένει πάντοτε σταθερά. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀμεταβλήτων κατατάσσονται τὰ ποιοτικὰ τοιαῦτα τὰ ὁποῖα σχετίζονται πρὸς τὰς πλατωνικὰς ἰδέας ἢ τὰς ἀριστοτελικὰς οὐσίας (σ. 20). Ὑποδηλοῦται οὕτω ὅτι ὑπὸ τὰς ἀπλουτέρας, ἀλλὰ καὶ τὰς πολυπλοκωτέρας πειραματικὰς διεργασίας ὑπόκειται ἡ πρόθεσις τοῦ ἐπιστήμονος ν' ἀνεύρη σταθερά, μὴ ἀναγώγιμα, μορφικὰ γένη, χωρῶν οὕτω εἰς τὴν τρόπον τινὰ ἐννοιοκρατικὴν καὶ μορφοκρατικὴν λύσιν τοῦ παλαιοῦ προβλήματος τῶν *Universalia*. Ἡ ἔννοια καὶ ὁ ἀριθμὸς, ὅπως καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος, ἀποτελοῦν στοιχεῖα μέσῳ τῶν ὁποίων ἡ πραγματικότης ἀναδομεῖται εἰς τὴν συνειδησιν τοῦ ἐπιστήμονος κατὰ τρόπον ἐνθυμίζοντα ἐκεῖνον καθ' ὃν τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται κυρίως διὰ συναρτησιακῶν διαρθρώσεων. Τέλος διακρίνονται μορφικαὶ δομαὶ μεταφυσικαὶ (πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἐνταῦθα ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν ὑπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης ἐπιβεβαίωσιν τῆς πλατωνικῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς καταλυτικῆς σημασίας τῆς μορφῆς, ἥτοι τῆς δομῆς τῶν σωμάτων—σ. 32), δομαὶ λογικο - μαθηματικαὶ καὶ δομαὶ ἀξιωματικαί, τῶν ὁποίων ὁ ῥόλος εἶναι φυσικὰ εὐνόητος.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον (σ. 36—57) διαλαμβάνει περὶ τοῦ προσετηρισμοῦ τῶν ἐπιστημονικῶν γεγονότων καὶ θεωριῶν. Ἰδιαίτατα δὲ περὶ οἷς μεθόδευσεως τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνόρασις, μολοντί ὑπόκειται εἰς πλάνην, εἶναι «ἢ καλυτέρα μέθοδος ἀνακαλύψεως ὀπισθεν τῆς κινητικότητος τῶν φαινομένων, τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν νόμων ποὺ τὰ διέπουν καὶ τὰ συνδέουν πρὸς ἄλληλα», ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ὑπόκειται εἰς πειραματικὴν ἐπαλήθευσιν. Ἡ τελευταία αὕτη πάλιν δύναται νὰ εἶναι θετικὴ ἢ καὶ ἀρνητικὴ, ἀν καὶ, ἀπομονουμένη ἀπὸ τὴν θεωρίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἐνταχθῇ, ἀποβαίνει ἄνευ ἀξίας (σ. 42). Σημασίαν ἐνταῦθα ἔχει τῇ ἐπινοοῦμενον καὶ χρησιμοποιοῦμενον ἐπὶ τούτῳ ὄργανον (σ. 45—46) προϋποθέτον τὴν ὕπαρξιν ἐνὸς νοητικοῦ ἐπιστημονικοῦ προτύπου ἐκφραζομένου διὰ τῆς θεωρίας. Καθίσταται οὕτω καὶ πάλιν (σ. 46—48) καταφανὴς ὁ παραλληλισμὸς μεταξὺ ἐπιστημονικῆς καὶ αἰσθητικῆς δημιουργίας. Ἡ σ. ἀναφέρεται ἐπικαίρως εἰς τὴν περὶ τοῦ προβλήματος τοῦ προτύπου βιβλιογραφίαν καταλήγουσα, συμφώνως πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Bachelard, ὅτι «πρέπει νὰ ἔχωμεν κατὰ νοῦν, καθ' ἣν στιγμὴν διατυποῦμεν . . . (μίαν) θεωρίαν, ὅτι ἠθελμένως παρεμερίσαμεν ὠρισμένους συντελεστάς, καὶ ὅτι, ἐξ ὀρισμοῦ, ἡ ἀποκτωμένη γνῶσις εἶναι γνῶσις κατὰ προσέγγισιν, συνεπῶς δέ, καὶ ὅτι οἱ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντες νόμοι εἶναι νόμοι ἐξ ἴσου κατὰ προσέγγισιν» (σ. 48). Ὅπως δηλαδὴ τὸ ἔργον τέχνης οὕτω καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία ἀπεικονίζει τὴν φυσικὴν πραγματικότητα μόνον κατὰ τὴν ἀπωτέραν τῆς ἀλήθειαν, τὸ κεφάλαιον συμπληροῦται μὲ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς ἀξιωματικῆς μεθόδου ὡς καὶ τῆς φαινομενολογικῆς τοιαύτης.

Τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον (σ. 58—102) ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀρχάς, τοὺς νόμους καὶ τὴν εὐριστικὴν τῆς ἐπιστήμης, ὡς καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιστημονικῆς

προόδου. Ἐξετάζονται αἱ ἀριστοτελικαὶ λογικαὶ ἀρχαὶ καὶ αἱ διακριβωτικαὶ ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἐπιφέρει εἰς αὐτάς, καθὼς καὶ ἡ ἀξία τῶν νεωτέρων ἀρχῶν τῆς διατηρήσεως, τοῦ ἀμελητέου, τῆς συγκεντρώσεως, τῆς ἀπλοποιήσεως, τοῦ ταυτισμοῦ, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀντιστοιχίας, γίνεται δὲ μεθοδικὴ ἀναδρομὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιστημῶν. Ὡσαύτως ἀποτιμῶνται αἱ δυνατότητες τῆς μεταθέσεως τῶν ἐπιστημονικῶν νόμων ἔξω τῆς περιοχῆς ἔνθα οὗτοι ἀποδεδειγμένως ἰσχύουν (σσ. 86—87). Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξετάζεται ἡ διαδικασία τῆς εὐρέσεως καὶ ἡ ἐπισήμανσις τοῦ κινδύνου τῆς ἀπὸ τῆς ζητήσεως τοῦ ἀληθοῦς ἀποκλίσεως χάριν χρησιμοθηρίας, ὡς καὶ τῶν δυνατοτήτων ποὺ παρέχει εἰς τὴν ζήτησιν αὐτὴν τὸ τυχαῖον ὑπογραμμίζουν τὴν ἐνότητα τῆς πνευματικῆς δημιουργικῆς δραστηριότητος (σ. 89). Τὸ κεφάλαιον κλείει μὲ μερικὰς γλαφυρὰς σελίδας ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονότος, τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου, τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, καὶ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς διαίρεσεως τῶν ἐπιστημῶν, ἐνῶ τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον (σσ. 103—127) ἀποτελεῖ μίαν περιεκτικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστημολογίαν.

Τὰ συμπεράσματα (σσ. 129—142) τῆς σ. ἐκ τῆς ἐξετάσεως παντοίων προβλημάτων, κυρίως ὁμῶς τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων τοῦ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ζήτησιν εἰσαχθέντος αὐτοματισμοῦ πρὸς τὴν καθαρὰν ἐρευνητικὴν προσπάθειαν τοῦ πνεύματος (καὶ ἐδῶ ὡσαύτως αἱ ἀναφοραὶ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως τῶν πνευματικῶν προθέσεων καὶ ἐπιτευγμάτων εἶναι ἐνδεικτικαί), ἐμφανίζονται αὐτὸχρημα αἰσιόδοξα: «ἡ καταφυγὴ εἰς τὰς τυποποιήσεις καὶ εἰς τὸν αὐτοματισμὸν δὲν προτρέπει . . . τὸν λόγον εἰς ῥαθυμίαν· ἀντιθέτως, ἐὰν συντελεῖται ἐν ἐπιγνώσει, αὐξάνει τὴν δυνάμιν του ἐλευθεροῦσα αὐτὸν ἀπὸ ὠρισμένης δουλείας, καὶ ἐπιτρέπουσα οὕτω εἰς αὐτόν, ὅπως χωρῆση περαιτέρω εἰς τὴν ἐρευνάν του εἰς τὴν ὁποίαν ἡ δημιουργικὴ φαντασία παίζει ῥόλον ἀποφασιστικόν» (σ. 142).

Εἰς τὰ περιθώρια ποὺ τῆς ἐπέβαλεν ὁ ἐκδότης, ἡ σ. κατώρθωσε νὰ γράψῃ ἓνα ἔργον ἐπιβαλλόμενον μὲ τὴν σειρὰν του, ὅπου δαμάζει μὲ μεγάλην εὐχέριαν ἓνα ἀπέραντον ὕλικόν ποῦ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ κλάδου εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται, ὑπόκειται εἰσέτι εἰς ἀντιφατικὰς ἀξιολογήσεις ἐκ μέρους τῶν ἐρευνητῶν.

E. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

* *

Δ. Π. ΜΑΝΤΖΟΥΡΑΝΗ, Ἡ παρὰ τὰ Κούναξα μάχη ὡς στρατιωτικὴ καὶ πολεμικὴ ἐνέργεια, Θεσσαλονίκη 1967, Σχ. 8 Μ σελ. 51.

Ὁ αὐτόπτης τῆς παρὰ τὰ Κούναξα μάχης Ξενοφῶν παρέχει τὴν ἐξιστόρησιν τῶν κατ' αὐτὴν καθὼς καὶ τῶν πρὸ ταύτης καὶ τῶν μετὰ ταύτην γεγονότων. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων καθὼς καὶ ἐκ πληροφοριῶν ἐξ ἄλλων ἀρχαίων